

דרשת שבת שובה

ממוח"ז מרן עמוד ההוראה הגר"י זילברשטיין שליט"א

שנמסר בביהכ"נ המרכזי רמת אלחנן, פרשת האזינו תשפ"ד¹

כח דעת היחיד מול המרובים – "אין דבריו של אחד במקום שנים"

כלל בידינו בהלכות יום הכיפורים "אין דבריו של אחד במקום שנים" כפסק השו"ע (או"ח תרי"ח ס"ג) "רופא אחד אומר צריך החולה לאכול ביום הכפורים, ושנים אומרים אינו צריך אין מאכילין אותו", משום שדברי היחיד מתבטלים כמי שאינם, ולא יוצרים אפילו 'ספק' (שנחמיר מדין ספק פיקוח נפש), שכאמור זהו הכלל 'אין דבריו של אחד במקום שנים'.

והנה ידועה שיטת החתם סופר (יורה דעה סימן רע"ה ד"ה ועוד) דמה שמצינו שמאמינים לרופאים האומרים פלוני מסוכן וחייב לאכול ביום כיפורים ולחלל עליו שבת, הנאמנות היא בבחינת ספק שמא כווננו לאמת וספק פקוח נפש גם דוחה כל אסורי תורה. אבל אין בטחון מוחלט שהשערותיהם ודאי אמת כי שמא טועים הם. מכיון שחכמתם נלמדת על פי מחקר של גופות נכרים, עליהם אמרו חז"ל (עבודה זרה לא ע"ב) שמערכת גופם שונה משל יהודי מכיון "דאכלי שקצים ורמשים חביל גופיהו", כלומר גוי ששותה מים מגולים אינו ניזוק מ'גילוי', כי נתחמם גופם מאכילת השקצים, ופגם חום גופם בכח ארס הנחש. וכך כתב מהר"י אסאד (יהודה יעלה ח"ב סימן קצ"ד) שנאמנות הרופאים בדברים שאינם רואים בעיניהם, אלא מיוסדים על חכמת הרפואה, היא בבחינת ספק ולא ודאי.

ושמעתי בעבר מהגאון רבי שלמה טנא זצ"ל (אב"ד בתל אביב) להקשות:

כיצד יתבאר הכלל "אין דבריו של אחד במקום שנים" לדברי החתם סופר, הלא כל נאמנות הרופאים היא בתורת ספק, ואיך מבטלים על סמך הספק את דברי הרופא הסבור שצריך לאכול. נקבל את דברי כולם כספק, ומספק נאכיל את החולה?

וכשהצעתי אז את השאלה לפני מו"ח מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל יישב ואמר:

לגבי הצורך לאכול מתקבלים בדרך כלל דברי הרופאים כודאי, כי הנתונים לכך הם גלויים וברורים. וברוב המקרים יכול הרופא לקבוע בבטחה אם מסוגל החולה לצום או לא. ודברי החת"ס אמורים באומדנא לקבוע את סוג המחלה ומניעיה, שהם דברים נסתרים, אולם ביחס לחוסן גופו של החולה אם יוכל לצום או לא, דבריהם מתקבלים בתורת ודאי, עכ"ד.

לפי דברי מו"ח זצ"ל ייצא: שאם מחלוקת הרופאים בענין צום יום הכיפורים נובעת מהגדרת סוג המחלה של החולה, כלומר שמחלוקת הרופאים היא ב"אומדנא", אזי גם אם שני רופאים יאמרו

¹ ניתן לשמוע את השיעור (כפי שנמסר ע"י נכדו הרב חיים מלין) בקו שיח יצחק, 04-376-0582, שלוחה 4-1.

שמחלתו קלה, והוא יכול לצום בבטחה, לא נוכל לבטל את דברי הרופא היחיד האומר שסובל ממחלה מסוכנת ונאכיל את החולה מספק פיקוח נפש.

אמנם מו"ר מרן הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל סיפר לנו שהסיבה למה הוא הושלך לגלות בסיביר, היא בגלל שבא אליו בחור ביום הכיפורים ואמר לו שמרגיש שזקוק לאכול. אמרתי לו 'גם אני מרגיש כך' (וזה חולשה טבעית של הצום), לך לנוח, והבחור יותר לא קם ממנוחתו רח"ל. ולכן נגזר עליו 'גלות' כדין הורג נפש בשגגה. ושאלתי אותו: 'הרי באמת הוא היה נראה טוב?!' והשיב לי: 'שהייתי צריך לומר לו 'לב יודע מרת נפשו', ואם מרגיש שאתה חייב לאכול, מותר לך לאכול' (כמבואר במשנה"ב סימן תריו סק"ו, מתשובת התם סופר אבה"ע ח"ב סימן פב).

ויתכן ליישב את שאלת הגר"ש מנא באופן נוסף, בהקדם המעשה דלהלן:

הובא לפנינו מקרה של הריון בסיכון גבוה, שנחלקו הרופאים האם להמשיך את ההריון או לבצע הפלה. שני רופאים הורו להפסיק את ההריון, רופא אחד הורה שאפשר להמשיך את ההריון תחת פיקוח מתמיד. והאשה עצמה בקשה להמשיך את ההריון. ובאתי למו"ר בעל 'שבט הלוי' הגר"ש ואזנר זצ"ל, לשאול האם מותר לאשה להסתכן בזה. ואמר לי שיש בידו בדיוק כזה 'מעשה רב' מהחזו"א, והוא:

לפני שנים רבות התעוררה שאלה בדבר אשה הרה שסבלה מיתר לחץ דם, וגם מבעיות קרדיולוגיות, ושני רופאים אמרו שהיבים להפסיק את ההריון ואילו רופא אחד חיווה דעתו שאפשר להמשיך, ושאל אז הרב ואזנר את ה"חזון איש" זצ"ל אם חייבים להפסיק את ההריון, לאור הכלל בצום יום הכיפורים "אין דבריו של אחד במקום שנים".

והשיב החזו"א: הרשות נתונה לאשה להמשיך את ההריון אם היא רוצה בו. [והעיד הרב ואזנר שאכן ההריון עלה יפה ולאם ולבנה שלום].

ולכאורה דברי החזו"א טעונים ביאור, מדוע באמת לא התבטלו דברי היחיד מול רבים שאומרים שהאמא בסכנה אסור לנו לסמוך על הרופא הסבור שאפשר להמשיך, וכיצד הורה ה"חזון איש" זצ"ל שהאשה רשאית להמשיך?

והנה למה שביאר מו"ח זצ"ל בגדר דברי החת"ס שנאמנות הרופאים לקבוע את המחלה, היא 'ספק', אמורה גם במקום של 'אחד מול שנים' (כנ"ל, וכשאלת הגר"ש מנא), מובנת לכאורה בפשיטות הוראת החזו"א, מאחר וגם דעת השנים שיש להפסיק ההריון היא בגדר 'ספק'.

אמנם אין בזה די: (א) כיום עם התפתחות המיכשור הרפואי, והיכולת להתבונן בחלק הנסתר שבגוף כבגלוי, יש מצב שכל אחד מהרופאים מוען בצורה ברורה 'ברי לי' בדברי כי אני רואה את המציאות מול עיני, והוי כ'ודאי' מול 'ודאי'. (ב) ובלאו הכי, גם אם נגדיר את כל הדעות – גם השנים וגם האחד – כספק, סוף סוף הרי המשכת ההריון הוא 'ספק פיקוח נפש' ואיך היה מותר לסמוך על היחיד במקום של 'ספק פיקוח נפש?! ועל כך דברינו הבאים:

והשבנו (ראה שיעורי תורה לרופאים סימן רכא):

בענין יום הכיפורים, כששני רופאים אומרים שהחולה צריך לצום, נמלו על עצמם אחריות כבדה שהחולה לא יסתכן בגללם, וכנראה שהדבר ברור ונהיר להם, ונחוישים הם בדעתם שלא יקרה אסון. לעומת זאת הרופא שכנגדם האומר שהחולה יסתכן בצום, אין הוא נוטל כל אחריות על עצמו, ואם החולה יצום וישאר בחיים לא יעבירו את הרופא ממשרתו, ולכן כוחם של ב' הרופאים יפה מכחו של היחיד.

בב' יתדות תמכנו אז את דברינו:

א. כלל בפסיקה הוא "כח דהתירא עדיף" (ביצה ב ע"ב). ופירש רש"י: "המתיר, סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסרים אינו ראייה, שהכל יכולים להחמיר". **וכך בענייננו**, כל רופא יכול להחמיר ולומר שהחולה יסתכן אם יצום, מה שאין כן ב' רופאים האומרים שיצום, הם נוטלים על עצמם סיכון רב, כי אם ח"ו יקרה אסון הם יתפשו בקלקלתם, ועלולים לאבד מעמדם. ולכן אם בכל זאת אומרים שיכול לצום כוחם יפה יותר מהיחיד שכנגדם.

ב. כל העוסקים בדבר של סכנה, ומניעתה, רגילים להגזים ולהגביר קצת את החשש, כדי להרחיק מהסכנה. לדוגמא: מעלית המסוגלת לשאת משקל של ארבע מאות ק"ג, יתירו להעמיס עליה רק שלוש מאות ק"ג – בבחינת "מקדם בטיחות". ויעויין במסכת ב"ב (דף ק"ו) כשנחלקו שמאים בשוויה של קרקע, אומרים שהאמצע הוא הצודק. כי אנו נוטים לפשר בין השמאים ולומר שכולם כווננו קרוב לאמת. **כך גם בענייננו**, אנו נוטים לגשר בין הדעות ולומר ששני הרופאים האומרים שיכול לצום, הם אלו שכווננו לאמת, והרופא האומר צריך לאכול, הרחיב קצת את חשש הסכנה, והאמת הוא שיכול לצום. ולכן אעפ"י שמצינו פעמים רבות שהיחיד הוא הצודק, בכל זאת כשהיחיד אומר לאכול והרוב אומרים לצום, הסברא מחייבת שהם כווננו לאמת.

ולפי זה נוכל גם ליישב את דברי ה"חזון איש" בעניין המשכת ההריון, ולומר דמאחר ורופא אחד מקבל אחריות על עצמו, ואומר שיכולה להמשיך את ההריון – כח דהתירא עדיף, ואנו נוטים לומר ששני הרופאים האחרים הרחיבו קצת את גבול הסכנה, ובכך האי גונא מותר לאשה לסמוך על הרופא היחיד ולהמשיך את ההריון, **עכ"ד אז**.

מענה יתכן שבזה ממילא מיושבת קשיית הגר"ש טנא (הנ"ל), הן אמת שדברי הרופאים הם בגדר 'ספק', וכמו שכתב רבינו החת"ס. אולם במקום שאחד הצדדים לקח על עצמו סיכון ואחריות כנגד חבריו, ושני רופאים אומרים כך, מסתבר שבדקו היטב את הנתונים והדבר ברור להם שבוודאות, עד שדברי האחד שכנגדם אינו יוצר ספק. ולכן אמרו חז"ל שאין דבריו של אחד – האומר שצריך לאכול – מקום שנים – שאומרים שלא יאכל, וכפסק השו"ע (הנ"ל) שאין מאכילין אותו.

ישאל השואל: אם כן במקרה הפוך, באם שני רופאים אומרים שהחולה צריך לאכול ביום הכיפורים, וכנגדם יש רופא אחד שאומר שהחולה יכול לצום, האם נקבל את דעת היחיד, ונחייב לצום? כי הוא לוקח אחריות על הוראתו, ואילו השניים המקילים הם רק 'מקדמי בטיחות'?

והתשובה: וודאי שעל החולה לאכול ביום הכיפורים, שהרי במחלוקת שקולה, רופא יחיד מול רופא יחיד, או שנים מול שנים, מאכילין אותו, משום ספק פיקוח נפש (תרי"ח ס"ב). ולא מבטלים את דעת הרופא האומר שצריך לאכול כי הוא רק 'מקדם בטיחות'. והביאור, כי גם דעה זו שיש לאכול, היא דעה של רופא אחראי, ולא גרע מכל ספק פיקוח נפש.

וכל דברינו אמורים רק במקום של יחיד מול רבים, מכא הכלל "אין דבריו של אחד במקום שנים", ולא אנו מחדשים כלל זה שדברי האחד כמי שאינם מול השנים, שהרי הוא הלה פסוקה. וכל דברינו רק לבאר מדוע יש כאן 'דעה ודאית' של שנים, ולא דעת ספק כהוראת רבינו החת"ס.

[יצויין שמו"ח זצ"ל בעצמו נטה אז לומר שהוראת חזו"א אז 'הוראת שעה' היתה, וכנראה בדק היטב את העובדות בדבר אותה מעוברת, וקבע שהסכנה רחוקה. והרופאים שאמרו שההריון סכנה לאם, בהגזמה אמרו זאת, והרופא היחיד שאמר שאפשר להמשיך את ההריון הוא שאמר את האמת או קרוב לאמת ולכן הורה החזו"א שיש רשות לסמוך עליו. **אולם מעיקר הדין** כשנחלקו הרופאים אם להמשיך או להפסיק את ההריון, ושני הצדדים מדייקים בדבריהם היטב, יש להחמיר ולהפסיק את ההריון – אם ברור לנו שהצד המחייב את הפסקת ההריון, לא מגזים אלא העמיק היטב חקור

ואומר את האמת הנראית לו כסכנה מוחשית לחיי האם, מבלי שיזלזל בחיי העובר, – כי חיי האם קודמים לחיי העובר וחיי נדחים מפניה, ובפרט שאין לו חיים משלו והוא יונק את חייו ממנה, עכ"ד].

מוהל שאמר שהתינוק צהוב, ורופא הכריע נגדו האם רשאי למוחל

שאלה:

לראובן נולד תינוק ביום שבת קודש, ופנה למוהל מסויים שימול את בנו, אך המוהל קבע שאסור למוחל תינוק זה בזמנו, מכיון שהוא צהוב. האב פנה למוהל אחר שאמר שמותר למוחל את התינוק, מכיון שאינו צהוב כל כך. וכיון שנחלקו שני המוהלים, פנה האב למוהל שלישי שהיה גם רופא, שקבע שאין שום בעיה למוחל תינוק זה בזמן, ואז פסק הרב למוחל היום.

לאחר שהמוהל הראשון שמע את ההכרעה, אמר שמכיון שהאב פנה אליו תחילה, הרי שהזכות למוחל את התינוק היא שלו, ולכן רוצה למוחל בעצמו את התינוק.

ונתעוררה השאלה האם הוא רשאי, שהרי הוא שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, שהרי סירב בגלל שטען שהוא צהוב, ובפרט שהמעשה היה בשבת שלדברי המוהל שאמר שהוא צהוב, יש בזה סכנה, וגם חשש חילול שבת?

תשובה:

במסכת עבודה זרה כ"ב ע"ב מובא שרב יהודה התיר לכהן עין שמרדה בשבת. נחלק עליו רב שמואל בר יהודה ואמר, שמי ששומע דברי רב יהודה ומקבלם, מחלל שבת. מספרת הגמרא שלבסוף רב שמואל בר יהודה עצמו, חלה בעינו, ושלח לשאול את רב יהודה אם מותר לו לכהן את עינו בשבת, והשיב לו שלכולם מותר לכהן, ולו (לרב שמואל בר יהודה) אסור. ופרש"י לדידך אסור, שאתה אסרת וערערת על דברי (ו'שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא').

וב"עבודת עבודה" לגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל, כתב: קשה לי איך שלח לו לדידך אסור, בשלמא בשאר איסורים שייך לומר כיון דאסרו 'שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא', אבל בנידוננו סוף סוף אין לך איסור העומד בפני פיקוח נפש, ואיך אמר לדידך אסור?

ותירץ הגר"ש קלוגר: דלכאורה צריך להבין מה ששלח רב שמואל בר יהודה לרב יהודה האם שרי לכהן העין או לא, הרי ידע דרב יהודה מתיר לכהן, ומדוע שאלו? אך שאלתו היתה, אם ההיתר לכהן העין הוא דין מחודש של רב יהודה לבדו, ואז אסור לרב שמואל בר יהודה לכהן העין, כיון דשויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, אך אם את ההיתר לכהן העין שמע רב יהודה משמואל רבו, הוי רב שמואל בר יהודה 'טועה בדבר משנה', ומותר אף לגבי נפשיה. ושלח לו רב יהודה כנ"ל, לדידך אסור, אילו הוי זה מדידי, אך אם הוי מדברי שמואל, מותר גם לך, יעו"ש.

לפי זה כתבנו (יעוין בחשוקי חמד ע"ז שם, וכתובות ט ע"ב) שכיון שהמוהל צריך לקבל את דברי חברו המוהל ואת דברי הרופא, שהכריעו שהתינוק לא צהוב, שהרי "אין דבריו של אחד במקום שנים", ממילא יתכן שמותר גם לו למוחל את התינוק, כיון שאין בדבריו כלום נגד שנים, ואמנם בתחילה 'שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא', אבל בסוף קיבל עליו את דברי המוהל השני והרופא שאמרו שלא כדבריו (יעו"ש מה שהארכנו בענין).

והנה להאמור לעיל שכאשר הרופא שמחמיר ואינו נוטל סיכונים, דעתו פחות מכרעת מול אלו שלוקחים סיכונים, א"כ יש סברא נוספת שדברי המוהל הראשון שהורה שלא למוחל, לא יוצרים מצב

של 'שוויא אנפשיה' מכיון שלא הביע דעה ברורה, אלא אמר את דבריו בתור 'מקדם בטיחות', כי לא הרגיש שיש לו מספיק 'כתפיים רחבות' לעשות את הברית.

ואמנם גם בהוראה שלא לעשות את הברית, יש צד קולא, שהרי מכבד מהילד את המצוה הנשגבה של 'מילה בזמנה', מכל מקום ביחס לעצם הסכנה בעשיית הברית, דעת המוהל שסירב למול, כוחה חלוש מול השנים שנמלו סיכון ואמרו שאפשר למול.

סיכום:

א. כשנחלקו רופאים כמצב החולה אם יצום ביום הכיפורים, אין דבריו של אחד במקום שנים.

ב. נאמנות הרופאים – לקבוע את המחלה – על פי אומדנא ולימוד מחקרי, היא מוגדרת כ'ספק' כמבואר בחתם סופר.

ג. ישנם מקרים היוצאים מהכלל, ונאמנות הרופאים מתקבלת כוודאי, והם: (1) קביעת מצב אם החולה יכול לצום – דעת מו"ח הגרי"ש אלישיב זצ"ל. (2) במקום שהמחמיר נוטל על עצמו סיכון ואחריות.

ד. הריון בסיכון גבוה, ונחלקו רופאים אם להפסיק את ההריון, שנים אומרים שסכנה וודאית לאם ויש להפסיק, ואחד אומר שאפשר להמשיך – יש 'מעשה רב' שהחזו"א זצ"ל אמר שהרשות לאם להמשיך את ההריון, וכך הורה הגר"ש ואזנר זצ"ל. ולדעת מו"ח זצ"ל היתה זו כ'הוראת שעה' ואין ללמוד ממנה לדורות.

ה. הכלל "שוויא אנפשיה חתיכה דאיסורא" אינו מוחלט, ויש מקרים יוצאים מן הכלל, והם: (1) כשהמחמיר 'טועה בדבר משנה' – עבודת עבודה. (2) כשהמחמיר יחיד מול שנים. (3) כשנראה שמה שהמחמיר היה בתור 'מקדם בטיחות'.